

- Ham, ed., *Grafmonumenten in de Grote of Sint-Gertrudiskerk te Bergen op Zoom* (Bergen op Zoom, 1993) 150. Charles Morgan was getrouwd met Elisabeth van Marnix († 1608), dochter van de beroemde Philip van Marnix, heer van St. Aldegonde (1540-1598) en Philippote de Bailleul.
- 8 S. van Leeuwen, *Batavia illustrata ofte Hollandsche chronyck* ('s-Gravenhage, 1685) 888-889 en 1386-1387; *De woonstede door de eeuwen heen*, CXXXII (2001) 19 (Antoine de Lalaing).
- 9 R.E. van Ditzhuyzen, *Oranje-Nassau, een biografisch woordenboek* (Haarlem, 1992) 155-156.
- 10 Veiling Sotheby's Amsterdam 16-17 okt. 2001, catalogusnr. 176-184, 372-374 en 592-594.
- 11 Deze stamreeks is opgenomen in *Nederland's adelsboek*, XC (2002-2003) 152-156. In 1502 werd Dietrich Quadt door keizer Maximiliaan I (1502) beleend met de reichsständische heerlijkheid Wickrath; zijn nazaat Willem Otto Frederik werd vervolgens door keizer Frans I in 1752 verheven tot des H.R. Rijksgraaf. Diens zoon graaf Otto Wilhelm, heer van Wickrath en Schwanenberg, Loenen, Wolferen, Delwijnen en Lienden, werd bij Soeverein Besluit van 7 okt. 1814, nr. 53, benoemd in de Ridderschap van Gelderland en voor hem werd bij K.B. van 7 mei 1822, nr. 123, de titel van graaf op allen erkend. Zijn achterkleinzoon Bertram Otto Wilhelm Friedrich Waldemar Graf von Quadt-Wickrardt-Isny (1849-1927) werd door de Prins-regent van Beieren in 1901 verheven tot Fürst bij eerstgeboorte. Nakomelingen wonen in Duitsland.
- 12 J.C. Bierens de Haan, 'Recente aanwinsten voor Geldersche Kasteelen', *Gelders Erfgoed* (2002), nr. 1, 8-10, met afb. van de portretten Quadt-Torck; J.C. Bierens de Haan en R.E.O. Ekkart, ed., *Gelderse gezichten; drie eeuwen portretkunst in Gelderland 1550-1850* (Zwolle-Arnhem, 2002) 46-48 en 124-126 (catalogusnr. 34-35, met kleurenafb.).
- 13 Leden van de familie Van Eck van Panthaleon waren al vóór 1795 benoemd in de Ridderschap van Utrecht. Zie: Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage, Collectie Van Spaen, inv. nrs. 103 (nr. 200) en 182 (deel XI, p. 89-91); Collectie Snouckaert van Schauburg, inv. nr. 200. De tot de Nederlandse adel behorende familie (sinds 1873: Van Panthaleon) van Eck stamt af van Diederick van Eck, burgemeester van Arnhem, die door zijn huwelijk met de rijke weduwe Josina Torck-van Sallandt, vrouwe van Nederhemert (sic), in de Ridderschap van Veluwe was benoemd (1602). Vgl. *Nederland's adelsboek*, LXXXII (1992) 145-162. Beide families voerden vanouds hetzelfde, in dit artikel beschreven wapen, waaruit tot - overigens niet aantoonbare - verwantschap geconcludeerd zou kunnen worden.
- 14 Olde Meierink, *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, 209-211, met afb. van kasteel en bouwhuis.

RIDDERORDEN IN NEDERLAND

J. A. van Zelm van Eldik, *Moed en deugd. Ridderorden in Nederland: de ontwikkeling van een eigen wereld binnen de Nederlandse samenleving*
(Walburg Pers; Zutphen, 2003, 1007 p.)

De ridderordekunde – of met een mooi woord falaristiek – kent twee aspecten. Enerzijds de institutionele geschiedenis van een of meer orden, anderzijds de personen die een bepaalde orde ontvangen hebben.

Wat Nederland betreft zijn er in de loop van de tijd over dit laatste aspect een aantal werken verschenen.¹ In een inleiding geven deze werken een meestal vrij kort historisch overzicht van de institutionele kant van deze orden. Slechts een enkele keer is daar ook wel een monografie aan gewijd, zoals *De Militaire Willems-Orde, Geschiedenis van haar ontstaan, met aantekeningen bij de Wet en het Reglement van de Orde* door F.H.A. Sabron (Breda, 1912), en er zijn ook een aantal werken die de Nederlandse ridderorden en onderscheidingen in hun algemeenheid betreffen.² Een algemeen standaardwerk ontbrak evenwel en daarin voorziet het hier besproken werk in hoge mate. Het is verheugend dat de auteur – indertijd secretaris van de Kanselarij der Nederlandse Orden –, die er vele jaren lang materiaal voor verzameld heeft en die intussen een hoge leeftijd bereikt heeft, het nog heeft mogen meemaken dat dit levenswerk het licht heeft gezien. Dit is op zich zelf al een hartelijke felicitatie waard.

Het boek – in twee banden uitgegeven – is ingedeeld in twintig hoofdstukken. Na een inleiding komen oude ridderorden in onze landstreken in hoofdstuk 2 aan de orde. Vervolgens (hoofdstuk 3) worden de oude ridderlijke orden of geestelijke

ridderorden in Nederland behandeld: de Johanniters, de Maltezers, die bij de Reformatie gesecculariseerd werden, maar in de twintigste eeuw opnieuw werden opgericht met de juridische status van vereniging, en de Duitse Orde, waarvan de Balije Utrecht de Nederlandse protestante tak is. Nadat de zetel ervan aan de Springweg door koning Lodewijk Napoleon aan de Balije ontnomen was, kon de Orde daar enige jaren geleden weer naartoe terugkeren. Hiervan wordt in het hier besproken boek geen melding meer gemaakt. De Tempeliers hebben alleen een geringe rol gespeeld in Nederland en de Orde van het Heilig Graf hoort als Pauselijke onderscheiding nauwelijks in dit hoofdstuk thuis.

Hoofdstuk 4 behandelt de ridderorden in de Franse (lees: Bataafs-Franse) tijd, waarna de rest van het werk – we zijn intussen tot p. 163 gevorderd – over de ridderorden van het Koninkrijk der Nederlanden gaat.

De aanloop vormt een inleidend hoofdstuk over de instelling van twee ridderorden, een militaire en een civiele, in 1815, gevolgd door een hoofdstuk betreffende de instelling van de Militaire Willems-Orde op 6 mei 1815 en van de Orde van de Nederlandsche Leeuw (waarom wordt de Orde telkens Orde van de Nederlandse Leeuw genoemd?) op 29 september 1815. De Militaire Willems-Orde had en heeft vier graden, de Orde van de Nederlandsche Leeuw drie graden en een broedermedaille (de dragers ervan werden niet als lid van de Orde beschouwd, maar kregen wel een jaargeld).

Met geen woord gaat de auteur op de verhouding tussen toekenning van een ridderorde en de verlening van adeldom, terwijl dit toch twee loten van één stam zijn. Immers, verlening van adeldom in de vorm van verheffing of toekenning van een hogere titel hoort wel degelijk in

het rijtje van verlening van een eerbewijs thuis en wel als één van een hogere orde, aangezien deze zich ook uitstrekt over de nakomelingen in mannelijke lijn; verlening van persoonlijke adeldom, zoals Oostenrijk en Rusland die wel gekend hebben, maar wat een ‘oneigenlijk’ gebruik van adelsverlening inhoudt, heeft Nederland – gelukkig – nooit gekend.

De hoofdstukken 8 en 9 behandelen dan de verdere geschiedenis van de Militaire Willems-Orde, waarvoor ook een kapittel werd ingesteld. Na de Belgische Opstand speelt de geschiedenis van deze orde zich voornamelijk in Nederlands Oost-Indië af. Een vraag was of ook minderen (militairen onder de rang van officier) in de Orde konden worden opgenomen, een andere of naast de Orde ook andere dapperheids onderscheidingen moesten worden ingesteld of zelfs een koloniale orde, zoals Groot-Brittannië en België die wel kenden. Een dergelijke orde is er in ieder geval niet gekomen.

Hoofdstuk 10 behandelt de geschiedenis van de Orde van de Nederlandsche Leeuw tot 1890, het jaar waarin koning Willem III overleed. Tot oprichting van een kapittel voor deze orde is het niet gekomen. De vraag bleef of deze orde wel genoeg armslag bood om verdienstelijke Nederlanders te onderscheiden. Toen er in 1839 een zelfstandig groothertogdom Luxemburg werd gesticht – onder Willem I werd de latere Belgische provincie Luxemburg en grondgebied van het latere groothertogdom als één Nederlandse provincie bestuurd – werd door koning-groothertog Willem II in 1841 een Luxemburgse orde opgericht, de Orde van de Eikenkroon, die de koning-groothertog buiten verantwoordelijkheid van een Nederlandse minister kon verlenen, wat hij ook op vrij grote schaal heeft gedaan. Toen Luxemburg in 1890 aan de andere tak van het Huis Nassau kwam,

verviel het benoemingsrecht in deze orde dan ook voor de Nederlandse koning. Over dit alles gaat hoofdstuk 11.

Omdat er duidelijk behoefte was aan een ridderorde naast de Orde van de Nederlandsche Leeuw werd in 1892 de Orde van Oranje-Nassau ingesteld met vijf graden en drie eremedailles (hoofdstuk 12). Hoofdstuk 13 behandelt de geschiedenis van de beide orden tot 1948, het jaar waarin Wilhelmina aftrad als koningin. Een telkens terugkerend probleem was wanneer 'ondergeschikten' in aanmerking kwamen voor het ridderkruis en wanneer hun een eremedaillon werd toegekend. Toen de auteur bij Sociale Zaken en Werkgelegenheid wilde nagaan hoe het beleid ten aanzien van deze vraag daar was geweest, bleken de stukken betreffende de eremedailles omstreeks 1968 te zijn vernietigd!

De beide orden waren verweven: als men al in de ene orde benoemd was, maar in aanmerking kwam voor nog een onderscheiding, dan kon men overspringen naar de andere. In de praktijk was er derhalve één reeks met acht graden. Binnen deze reeks was er eigenlijk geen ruimte voor beloning van incidentele dapperheid. Ook vond men het onderscheid tussen verlening van een riddergraad en toekenning van een eremedaillon niet meer bij de moderne tijd passen. Daarom werd er vanaf 1959 gestreefd naar een algehele herziening van het decoratiestelsel, maar het zou tot 15 april 1994 duren, voordat de regeling dienaangaande Wet werd. De beide orden werden 'ontkoppeld' en kregen strakker geformuleerde toekennings-eisen en de eremedailles Oranje-Nassau werden vervangen door een zesde graad in de orde, die de naam 'lid' ontving, een wat merkwaardige benaming als men bedenkt dat alle dragers van een bepaalde orde daarvan de leden zijn. Ook kwam er een Kapittel van de Civiele Orden, waar-

bij het zwaartepunt van de besluitvorming over toekenning kwam te liggen; toekenning komt nog steeds tot stand door middel van door een minister gecontrasignde Koninklijke besluiten. Bij de toekenning wordt in de eerste plaats gekeken naar de verdiensten die de decorandus buiten zijn betaalde werk heeft.

Hoofdstuk 15 gaat over de inmiddels afgeschafte broeder-medaille van de Orde van de Nederlandsche Leeuw. Een punt dat aan de orde komt, is onder andere of ook vrouwen tot broeder benoemd konden worden.

Een apart hoofdstuk (16) wordt gewijd aan de ontneming en zuivering van de ridderorden na de Tweede Wereldoorlog. Vervolgens komen de makers van de verschillende ridderkruisen en andere versierselen aan de orde. Er blijkt een grote verscheidenheid te bestaan. De belangrijkste verzameling berust bij het Museum van de Kanselarij in Museum Paleis Het Loo. De makers van de Ordes van de Unie en de Réunion moet men overigens in hoofdstuk 4 vinden.

Hoofdstuk 18 gaat over de orden van de dynastie en opent met *Le très noble Ordre de la Fidélité*, die in 1710 gesticht werd voor de tak Diez van het Huis Nassau, later Oranje en Nassau, en die afgebeeld wordt op portretten van Henrietta Albertina (1686-1754) en Isabella Charlotte (1692-1757) prinsessen van Nassau-Diez. De auteur schrijft dat de stadhouders in de Republiek der Verenigde Nederlanden geen regerende vorsten waren en om die reden geen ridderorde hebben ingesteld. Toch waren zij wel soeverein, maar dan in het prinsdom Orange. In het prinsdom Nassau-Diez golden de vorsten van die tak wel als soeverein, zoals alle Rijksvorsten binnen het Duitse Rijk, zij het onder suprematie van de Duitse Keizer. In 1858 werd de Huisorde

van de Gouden Leeuw van Nassau ingesteld, aanvankelijk in één klasse, vervolgens in vier, daarna in vijf en ten slotte weer in één klasse: sedert 1890 is deze orde gemeenschappelijk voor de regerende huizen Nederland en Luxemburg. In 1905 werd de Huisorde van Oranje ingesteld, aanvankelijk met vijf klassen, sedert de reorganisatie in 1969 met drie; er zijn verschillende medailles aan verbonden. Ten slotte wordt een door Prins Bernhard gestichte onderscheiding behandeld, die de naam kreeg van Orde van de Gouden Ark; omdat dit geen huisorde is, wordt hij in een apart hoofdstuk (19) behandeld.

Het boek is geen gemakkelijke kost geworden: hoewel het werk gedurende vele decennia *het* standaardwerk op het gebied van de Nederlandse ridderorden zal blijven, zal de omvang van meer dan 1000 pagina's – 2000 kolommen – weinig lezers trekken, die het integraal zullen lezen. Ook de uitvoerigheid, waarmee de materie behandeld wordt, is weinig aantrekkelijk. Het is alsof de auteur geen archiefstuk, dat hij gevonden heeft, buiten bespreking – soms met eigen, wat eigenwijs commentaar daarop – wil laten, hetgeen natuurlijk niet het geval is. Zo was het 'ridderordeschandaal' ten tijde van minister-president Abraham Kuiper (1909-1910) wel een vermakelijk intermezzo, maar om daar 34 kolom tekst aan te besteden, is veel te veel. Kortom, het boek had er aan leesbaarheid aanmerkelijk bij gewonnen, als het de helft van de omvang had gehad en als het overige materiaal in bijlagen zou zijn verwerkt. Aangezien er geen index op onderwerpen is opgenomen – het zou overigens niet zo gemakkelijk geweest zijn er een samen te stellen – vindt degene die iets wil opzoeken, slechts moeizaam zijn weg. Of er bijvoorbeeld iets over de Doggersbankme-

daille vermeld wordt, toch een ereteken dat aan de eigenlijke Nederlandse ridderorden vooraf gaat, blijft zo in het duister. Ook op typografisch gebied kan men een paar vraagtekens zetten. De 'ij' en de 'y' lijken in citaten zonder regel door elkaar gebruikt te worden. Beter ware geweest de geschreven tekst te volgen en ij en y te transcriberen zoals die in de tekst staan, of de ij en de y te gebruiken, zoals dat in modern Nederland het geval is. Dat van personen, als zij het eerst vermeld worden, de academische en andere titels en de voornamen of voorletters vermeld worden, is juist, maar de auteur overdrijft als hij ze vervolgens telkens aanhaalt als 'de heer X' of 'baron IJ'. Ook 'nummer' bij Koninklijke besluiten wordt telkens voluit geschreven.

Ten slotte nog een enkel woord over de lay-out van het werk. De eigenlijke tekst bestaat uit 886 grote (28 × 21,5 cm.) pagina's met twee kolommen in een vrij klein lettertype: dat leest niet prettig. Achteraan komen dan zo'n 50 pagina's noten en 50 pagina's bijlagen. Van een uitgeverij als de Walburg Pers had verwacht mogen worden dat zij voor een dergelijke uitgave de noten onder aan de pagina's had geplaatst, wat prettiger leesbare pagina's had opgeleverd. De illustraties zijn zonder meer fraai te noemen, maar het wekt bevreemding dat soms één klein afbeeldinkje een hele pagina beslaat. Om zo'n pagina dan toch nog enigszins te vullen, worden voorwerpen (ridderorden) soms groter afgebeeld dan ze in werkelijkheid zijn (p. 134, 217 rechts, 220, 226, 232, 233, 320-321, 326-327, 330-331, 332-333, 397, 498, enz.): dat maakt een misleidende indruk (en neemt bovendien meer ruimte in dan nodig zou zijn geweest). Ook de onderschriften bij portretten zijn verwarrend: eerst wordt de maker (schilder, graveur) genoemd en dan pas de voorgestelde,

maar die voorgestelde is nu juist de reden waarom het portret is opgenomen en voor de duidelijkheid dient die dus voorop te staan. Het 'personenregister' (lees: index op personen), dat de pagina's 985 tot 1002 beslaat, is niet vlekkeloos, aangezien de personen niet systematisch op de oorspronkelijke geslachtsnaam dan wel op de eerste naam zijn opgenomen. Van Welderen Rengers en Melvil van Lynden vindt men op de W en de M, maar de Hemricourt graaf de Grunne op de G, van Hangest d'Yvoy van Mijdrecht weer op de Y en Nompars de Caumont, hertog de Laforce op de N (het is overigens Nompars en niet Nonpart, zoals ook op p. 211 staat, en La Force schrijft men in het algemeen in twee woorden). De Prud'homme d'Hailly de Nieuport (niet: Prudhomme) vindt men zelfs deels onder de P, deels onder de N. Bij de Lijst van intekenaren (p. 1003-1007) wordt iedere man die geen academische titel heeft, als 'Dhr.' vermeld: de zin daarvan ontgaat me.

Op een werk zoals het hier besprokene zijn natuurlijk op- en aanmerkingen te maken. In het bovenstaande is getracht daar een spaarzaam gebruik van te maken. Het oordeel over het geheel kan echter niet anders dan positief zijn en de huidige en volgende generaties zullen er ongetwijfeld veel profijt van hebben.

O. Schutte

- 1 *Gedenkschriften van de Koninklijke Orde der Unie voor de jaren 1807, 1808 en 1809* (Amsterdam, 1810); O. Schutte, *De Orde van de Unie* (Zutphen, 1985); J.L. Stalins, *Ordre Impérial de la Réunion* (Parijs, 1958); G.C.E. Köffler, *De Militaire Willemsorde 1815-1940* ('s-Gravenhage, 1940); P.G.H. Maalderink, *De Militaire Willems-Orde sedert 1940* ('s-Gravenhage, 1982); C.P. Mulder en P.A. Christiaans, 'Een gemengd gezelschap en een vergeten onderscheiding, broeders in de Orde van de Nederlandsche Leeuw 1816-1960', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, XLII (1988); Idem, 'Een select gezelschap en een vergeten onderscheiding, Ridders in de Orde van de Gouden Leeuw van

Nassau', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, XLIV (1990); Idem, *Onderscheidingen van de Koning-Grootertog, De Orde van de Eikenkroon 1841-1891* ('s-Gravenhage, 1999); aansluitend bij de ridderorden: H.G. Meijer, *Bronzen Leeuw -Bronzen Kruis, militaire dapperheids onderscheidingen* (Amsterdam, 1990); H.G. Meijer en R. Vis, *Het Vliegerkruis* (Amsterdam, 1997).

- 2 Bijv. W.F. Bax, *Ridderorden, eeretekenen, draagtekens en penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën* (integrale herdruk Maastricht 1973 uit de Jaarboeken 1932, 1933, 1934, 1936 en 1940 van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde); P.J. d'Artillac Brill sr. *Beknopte geschiedenis der Nederlandse ridderorden* ('s-Gravenhage, 1951); W.F. Bax, *De Nederlandse ridderorden en onderscheidingen* ('s-Gravenhage, 1951); H.G. Meijer, C.P. Mulder en B.W. Wagenaar, *Orders and decorations of the Netherlands* (Venlo, 1984); J. A. van Zelm van Eldik, *Ons Grondwetsartikel regelende de instelling van ridderorden en de ontwikkelingsgang van de Nederlandse orden in de negentiende en twintigste eeuw* ('s-Gravenhage, 1985); C.H. Evers, *Onderscheidingen* (Amsterdam, 1991).